

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет педагогічної освіти
Кафедра дошкільної і спеціальної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.
« ____ » _____ 2024 р.

Реєстраційний № _____
« ____ » _____ 2024 р.

ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ.
ПРЕЗЕНТАЦІЯ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ДВПм-23
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Дмитрощенко Анни Вікторівни

Керівник кандидат філологічних наук,
доцент Іншаков А.Є.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	6
1.1. Поняття відповідальності у психології та педагогії	6
1.2. Фактори, що впливають на формування відповідальності у дошкільників	16
1.3 Аналіз дитячої літератури для старших дошкільників з точки зору виховання відповідальності	21
Висновки до першого розділу	29
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	30
2.1. Методичні рекомендації для педагогів та батьків з проблеми виховання почуття відповідальності старших дошкільників засобом дитячої літератури.	30
2.2. Особливості роботи з програмою занять з використанням дитячої літератури	34
Висновки до другого розділу.....	41
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46

ВСТУП

Актуальність теми виховання почуття відповідальності у старших дошкільників засобами дитячої літератури не викликає сумнівів, адже формування відповідального ставлення до себе та оточуючих є фундаментальним аспектом розвитку особистості. У сучасному суспільстві, де стрімко змінюються соціальні умови та вимоги до людини, надзвичайно важливо закладати основи відповідальної поведінки вже з раннього віку. Старший дошкільний вік є критичним періодом, коли дитина активно розвивається, формує свої перші соціальні навички та моральні орієнтири. Дитяча література, зокрема казки, оповідання та вірші, виступають важливим інструментом у процесі виховання, адже саме через літературні твори діти вчаться розуміти світ, засвоювати моральні норми та цінності. Літературні твори для дітей мають величезний потенціал для виховання почуття відповідальності. Вони не лише розважають і розвивають уяву, але й сприяють формуванню моральних якостей, включаючи відповідальність. Через приклади поведінки літературних героїв діти знайомляться з поняттями добра і зла, справедливості, чесності та обов'язку. Це дозволяє дітям на практиці бачити наслідки відповідальної та безвідповідальної поведінки, вчитися робити правильні вибори та брати на себе відповідальність за свої вчинки. Наприклад, казкові герої часто проходять через випробування, які вимагають від них проявів сміливості, мудрості та відповідальності, що робить ці твори важливим засобом морального виховання.

Окрім цього, дитяча література сприяє розвитку емпатії у дітей, що є важливим компонентом відповідальності. Коли дитина співпереживає героям літературних творів, вона вчиться розуміти почуття інших людей, що допомагає формувати відповідальне ставлення до оточуючих. Через літературні сюжети діти вчаться бачити світ очима інших, що сприяє розвитку моральних почуттів і соціальних навичок, необхідних для

відповідальної поведінки. Важливо також зазначити, що дитяча література може бути ефективним засобом комунікації між дорослими та дітьми. Спільне читання літературних творів сприяє обговоренню моральних питань, що виникають у сюжетах, та дає можливість дорослим пояснювати дітям значення відповідальності в конкретних ситуаціях. Це сприяє кращому розумінню дітьми складних моральних понять і допомагає їм застосовувати ці знання у своєму повсякденному житті.

Отже, використання дитячої літератури для виховання почуття відповідальності у старших дошкільників є надзвичайно актуальним і ефективним методом. Літературні твори допомагають дітям краще розуміти моральні норми, розвивати емпатію та вчитися брати на себе відповідальність за свої вчинки. Це закладає міцний фундамент для подальшого морального розвитку та соціалізації дітей у сучасному суспільстві.

Мета дослідження – теоретично дослідити особливості виховання почуття відповідальності старших дошкільників засобом дитячої літератури та презентувати власне методичне забезпечення згідно теми нашої роботи.

Відповідно меті дослідження, нами було виокремлено такі **завдання**:

- 1) визначити поняття відповідальності у психології та педагогіці та окреслити фактори, що впливають на формування відповідальності у дошкільників.
- 2) Здійснити аналіз дитячої літератури для старших дошкільників з точки зору виховання відповідальності.
- 3) Розробити методичні рекомендації для педагогів.
- 4) Здійснити презентацію методичного забезпечення відповідно темі.

Предмет дослідження: методи та засоби виховання почуття відповідальності у старших дошкільників за допомогою дитячої літератури.

Об'єкт дослідження: процес формування моральних якостей та відповідальної поведінки старших дошкільників під впливом цілеспрямованого використання дитячої літератури в умовах закладу дошкільної освіти та сімейного виховання.

Методи дослідження. Для досягнення мети та завдань застосовано комплекс теоретичних методів дослідження (аналіз та синтез наукових та навчально-методичних джерел створили можливість порівняти різні точки зору на предмет вивченої проблеми, виокремивши унікальні особливості підходів до неї).

Практичне значення одержаних результатів. Отримані матеріали можуть слугувати корисним ресурсом для здобувачів вищої освіти усіх рівнів, під час проведення педагогічної практики у закладах дошкільної освіти або при здійсненні наукових досліджень в галузі, пов'язаній із зазначеною тематикою, підкреслюючи їх унікальний потенціал.

Структура роботи: вступ, 2 розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел.

Розділ 1. Теоретичні засади виховання почуття відповідальності у старших дошкільників.

1.1. Поняття відповідальності у психології та педагогіці.

Відповідальність є важливим поняттям як у психології, так і в педагогіці, оскільки вона сприяє формуванню свідомих, самостійних та соціально адаптованих особистостей. У сучасному світі, де швидко змінюються соціальні умови, технології та економічні виклики, питання виховання відповідальних громадян набуває особливої актуальності. Відповідальність у психології розглядається як здатність індивіда усвідомлювати та приймати наслідки своїх дій, що включає моральний, емоційний та соціальний аспекти. Ця здатність є критично важливою для успішної соціалізації, особистісного розвитку та психічного здоров'я.

У педагогіці поняття відповідальності відіграє ключову роль у формуванні освітніх та виховних програм. Виховання відповідальності сприяє підготовці індивідів до дорослого життя, де вони зможуть приймати зважені рішення, співпрацювати з іншими та діяти на користь суспільства. Педагоги намагаються розвивати відповідальність через інтеграцію відповідних методів та підходів у навчальний процес, таких як групові проекти, добровольча діяльність та практичні завдання, які сприяють усвідомленню власних дій та їх наслідків. Важливо зазначити, що відповідальність пов'язана з розвитком саморегуляції та самоорганізації, що є необхідними для досягнення успіху в будь-якій сфері діяльності. Розуміння та виховання відповідальності сприяє розвитку таких навичок, як критичне мислення, самостійне прийняття рішень та ефективна комунікація. Ці

навички є фундаментальними для адаптації до постійно змінюваного світу, де індивіди мають бути готовими до нових викликів та можливостей.

Розуміння та виховання відповідальності є важливим не лише для особистісного розвитку, але й для соціальної взаємодії. Індивіди, які мають високий рівень відповідальності, здатні краще взаємодіяти з іншими, брати на себе лідерські ролі та ефективно співпрацювати в команді. Це сприяє створенню гармонійного та продуктивного соціального середовища, де кожен член суспільства відчуває свою значущість і готовий вносити свій вклад у спільну справу.

Відповідальність також є основою для розвитку моральних цінностей та етичної поведінки. Виховання відповідальних громадян допомагає запобігти девіантній поведінці та сприяє формуванню позитивних соціальних норм. Це особливо важливо в умовах глобалізації та культурного різноманіття, де взаєморозуміння та повага до інших культур є ключовими для мирного співіснування. Враховуючи значущість відповідальності, сучасні освітні системи приділяють особливу увагу її формуванню з раннього віку. Виховання відповідальності починається в сім'ї та продовжується в школі, де педагоги використовують різноманітні методики та підходи для розвитку цієї якості. Важливим аспектом є створення сприятливого середовища, де діти та підлітки можуть безпечно експериментувати, робити помилки та вчитися на них. Також важливо підкреслити роль самоосвіти та самовдосконалення у формуванні відповідальності. Постійне прагнення до знань, критичний аналіз власних дій та їх наслідків, а також рефлексія є ключовими елементами розвитку відповідальної особистості. Освітні установи повинні сприяти розвитку цих навичок через інтерактивні методи навчання, проекти та дослідницьку діяльність. Наукові дослідження з теми відповідальності старших дошкільників демонструють загальний інтерес до розвитку цього аспекту дитячої психології та виховання. Зокрема, дослідження вказують на

те, що відповідальність є важливим елементом соціального і когнітивного розвитку дитини у цьому віковому періоді. Деякі дослідження фокусуються на тому, як розвивається усвідомлення відповідальності у дітей дошкільного віку через їхню участь у побутових та навчальних ситуаціях.

Дослідження також акцентують увагу на тому, як виховання і моделювання відповідальної поведінки у дорослих впливають на формування цього аспекту у дітей. Вони розглядають різні стратегії виховання, які сприяють розвитку відповідальності, такі як делегування обов'язків, навчання самостійності та відповідальності за власні дії. Крім того, наукові студії ідентифікують фактори, що сприяють або перешкоджають формуванню відповідальності в дитячому віці. Серед них можуть бути особистісні характеристики дитини, родинні та соціокультурні контексти, а також вплив сучасних технологій на дитячу поведінку та відповідальність.

Узагальнюючи, дослідження з теми відповідальності старших дошкільників показують комплексний підхід до розуміння та підтримки цього аспекту їхнього розвитку, що важливо для педагогів, батьків та фахівців у сфері дитячої психології та виховання.

Деякі з досліджень зосереджуються на вивченні впливу соціального оточення на формування відповідальності у старших дошкільників. Наприклад, вони аналізують, як спілкування з ровесниками та дорослими сприяє розвитку відповідальності через спільні ігри, взаємодію і виконання спільних завдань. Такі дослідження надають інформацію про те, як дитина усвідомлює свої обов'язки та відповідальність перед іншими.

Крім того, деякі дослідження зосереджуються на впливі виховання та підтримки з боку сім'ї на розвиток відповідальності у старших дошкільників. Вони вивчають, як стилі батьківства, моделювання поведінки батьків і вимоги, що пред'являються до дитини, впливають на формування цього

аспекту особистості. Такі дослідження важливі для розуміння того, як сімейне середовище може підтримувати або обмежувати розвиток відповідальності в ранньому віці.

Загалом, аналіз наукових публікацій з теми відповідальності старших дошкільників відображає багатогранність і складність процесу їхнього соціального, психологічного та особистісного розвитку. Ці дослідження сприяють поглибленню розуміння проблеми і вдосконаленню практичних підходів до виховання малюків у віці дошкільної освіти.

Таким чином, поняття відповідальності у психології та педагогіці є багатогранним і охоплює різні аспекти особистісного та соціального розвитку. Його актуальність зумовлена необхідністю підготовки індивідів до активної та свідомої участі в житті суспільства, здатності приймати обґрунтовані рішення та брати на себе відповідальність за свої вчинки. У сучасному світі, де зміни відбуваються швидше, ніж будь-коли, розвиток відповідальності є ключем до стійкого та гармонійного розвитку як окремих осіб, так і суспільства в цілому.

Поняття відповідальності у психології та педагогіці є фундаментальним для розуміння поведінки людини в соціумі. Відповідальність розглядається як здатність індивіда усвідомлювати і приймати на себе наслідки своїх дій, вчинків і рішень, а також діяти відповідно до встановлених норм і очікувань суспільства. Відповідальність включає в себе кілька аспектів: особисту, соціальну, моральну та професійну. Особиста відповідальність пов'язана із здатністю людини оцінювати свої дії і їхні наслідки для власного життя. Соціальна відповідальність включає обов'язки перед іншими людьми, суспільством або групою, до якої людина належить [1, с.6]. Моральна відповідальність передбачає дотримання етичних норм і принципів, що визначають, що є правильним або неправильним. Професійна відповідальність стосується виконання своїх обов'язків на робочому місці

відповідно до стандартів і вимог професії. У педагогіці відповідальність є невід'ємною частиною виховного процесу. Освітняни намагаються прищепити студентам і учням розуміння значення відповідальності, формуючи у них здатність самостійно приймати рішення і нести за них відповідальність. Це досягається через різні педагогічні методи, такі як моделювання ситуацій, які вимагають прийняття рішень, обговорення наслідків певних вчинків, а також через безпосередній приклад дорослих. Формування відповідальності у навчанні сприяє розвитку самостійності, дисциплінованості та вміння співпрацювати з іншими [2, с.23-27].

Таким чином, відповідальність у психології та педагогіці є багатовимірним поняттям, яке охоплює здатність індивіда усвідомлювати свої обов'язки і наслідки своїх дій у різних сферах життя. Це поняття є критично важливим для розвитку гармонійної і соціально адаптованої особистості, яка здатна ефективно функціонувати у суспільстві.

У психології та педагогіці поняття відповідальності має важливе значення, особливо коли мова йде про старших дошкільників. Відповідальність у цьому віці розглядається як здатність дитини усвідомлювати свої дії, їхні наслідки та брати на себе обов'язки, що випливають з виконання певних завдань чи правил. Виховання відповідальності починається з раннього дитинства через різні види діяльності, що допомагають дитині навчитися розуміти причинно-наслідкові зв'язки, усвідомлювати власні вчинки та їх вплив на оточуючих [3, с.170]. Педагоги та психологи підкреслюють, що розвиток відповідальності у старших дошкільників пов'язаний з формуванням моральних якостей, таких як чесність, старанність, та вміння співпрацювати з іншими. На цьому етапі важливо створювати умови, в яких дитина може проявляти ініціативу та самостійність, виконуючи завдання, що відповідають її віковим можливостям. Завдяки такому підходу діти вчаться розуміти значення правил

та норм, приймати на себе відповідальність за власні вчинки. Важливу роль відіграє також приклад дорослих, адже діти часто наслідують поведінку своїх батьків, вихователів та вчителів. Позитивне підкріплення, підтримка та визнання досягнень дитини сприяють формуванню у неї почуття відповідальності та впевненості у своїх силах.

Психологи підкреслюють, що у процесі розвитку відповідальності у дітей важливо враховувати їхні індивідуальні риси, рівень розвитку, темперамент та інші психологічні характеристики. Дошкільний вік є критичним періодом для закладення основ відповідальної поведінки, що стане базою для подальшого соціального та особистісного розвитку дитини. Таким чином, формування відповідальності у старших дошкільників є комплексним процесом, що включає педагогічний вплив, психологічну підтримку та забезпечення сприятливих умов для розвитку самостійності та усвідомлення власної ролі у колективі та суспільстві [4, с.100].

На додаток до вищезгаданого, слід зазначити, що розвиток відповідальності у старших дошкільників також пов'язаний із формуванням їхньої здатності до самооцінки та рефлексії. Діти починають усвідомлювати свої слабкі та сильні сторони, що допомагає їм ставити перед собою реалістичні цілі та відповідально підходити до їх досягнення. Важливо, щоб вихователі та батьки підтримували дітей у цьому процесі, допомагали їм аналізувати свої дії та робити висновки з власних помилок.

Ігрова діяльність є важливим чинником у формуванні відповідальності у дошкільників. Через гру діти моделюють різні життєві ситуації, вчать брати на себе ролі дорослих, що сприяє розумінню соціальних норм та обов'язків. Ігри з правилами, де необхідно дотримуватися певних умов, вчать дітей дисципліні та відповідальності за власні вчинки в колективі.

Крім того, розвиток відповідальності тісно пов'язаний з емоційною сферою дитини. Важливо навчити дітей розпізнавати та упорядковувати свої

емоції, що допомагає їм краще контролювати свою поведінку та брати відповідальність за свої вчинки. Емоційна підтримка з боку дорослих є критично важливою, оскільки вона забезпечує відчуття безпеки та довіри, що необхідно для розвитку відповідальної поведінки.

Залучення дітей до виконання простих побутових обов'язків, таких як прибирання іграшок, допомога у приготуванні їжі або догляд за рослинами, також сприяє формуванню почуття відповідальності. Такі завдання допомагають дітям зрозуміти важливість внеску кожного у спільну справу та відчуття задоволення від виконаної роботи. Соціальна взаємодія з однолітками є ще одним важливим аспектом розвитку відповідальності [5, с.348]. У процесі спілкування та спільної діяльності діти вчаться домовлятися, ділитися обов'язками, співпрацювати та відповідати за спільний результат. Це сприяє формуванню соціальних навичок та відповідальної поведінки у колективі.

Таким чином, розвиток відповідальності у старших дошкільників є багатограним процесом, що включає як педагогічні впливи, так і психологічні аспекти. Важливо забезпечити комплексний підхід, який враховує індивідуальні особливості дитини та створює сприятливі умови для її всебічного розвитку [6, с.848]. Це дозволить виховати відповідальних, самостійних та соціально адаптованих особистостей, готових до подальших життєвих викликів.

Виховання почуття відповідальності у дітей старшого дошкільного віку є важливим завданням. Особливості цього процесу включають:

- 1. Прагнення до самостійності:** діти цього віку виявляють бажання робити речі самостійно. Вони намагаються впоратися з труднощами і розв'язувати завдання без допомоги дорослих. Це сприяє розвитку відповідальності, оскільки вони відчувають, що можуть впоратися з обов'язками.

2. **Терплячість при зіткненні з труднощами:** діти старшого дошкільного віку навчаються бути терплячими, коли їм не вдається впоратися з певними завданнями з першого разу. Вони розуміють, що важливо не відмовлятися, а продовжувати намагатися.

3. **Роль батьків:** батьки відіграють ключову роль у вихованні відповідальності. Вони можуть надавати дітям можливість виконувати прості обов'язки вдома, наприклад, прибирати свої іграшки чи допомагати приготувати їжу. Це допомагає формувати усвідомлене почуття відповідальності [8, с.120].

Особливості відповідальності у дітей старшого дошкільного віку також включають:

- **спільні завдання:** діти можуть брати участь у спільних завданнях, таких як прибирання кімнати, догляд за рослинами або годування домашніх тварин. Це допомагає розвивати в них відповідальність перед іншими.
- **Поступове навантаження:** важливо поступово збільшувати обов'язки дітей, давати їм більше відповідальності з часом. Наприклад, спочатку вони можуть допомагати прибирати свої іграшки, а потім вже брати участь у приготуванні їжі або допомагати в саду.
- **Приклад батьків:** діти спостерігають за дорослими і наслідують їхню поведінку. Якщо батьки виявляють відповідальність, діти також навчаються цьому [7, с.328].

У процесі виховання відповідальності у старших дошкільників не можна недооцінювати роль казок, оповідань та інших літературних творів. Через сюжетні лінії та характери персонажів діти можуть засвоювати моральні уроки та бачити приклади відповідальної поведінки. Обговорення прочитаного допомагає дітям краще зрозуміти мотивацію героїв, аналізувати їхні вчинки та наслідки, що сприяє розвитку критичного мислення та етичної свідомості.

Особливу увагу слід приділяти також формуванню у дітей навичок планування та організації. Навчання плануванню своїх дій, постановці цілей та послідовному їх досягненню допомагає дітям усвідомити важливість відповідального ставлення до часу та ресурсів [7, с.328]. Такі навички можна розвивати через різноманітні проекти, які потребують тривалого виконання, де дитина має змогу бачити результати своєї праці та відчувати радість від досягнення поставленої мети.

Важливим аспектом виховання відповідальності є формування позитивної самооцінки та впевненості у власних силах. Дорослим необхідно підтримувати дітей у їхніх починаннях, визнавати їхні успіхи та допомагати долати труднощі [8, с.135]. Позитивне підкріплення та конструктивна критика допомагають дитині зрозуміти, що відповідальність за свої дії не означає страх перед помилками, а навпаки, є частиною процесу навчання та розвитку. Крім того, взаємодія з природою та догляд за живими істотами також сприяють формуванню відповідального ставлення. Виховання любові до природи, турботи про тварин та рослини допомагає дітям усвідомити значення відповідальності за живі істоти та навколишнє середовище. Це не лише розвиває у дітей емпатію, але й формує навички довготривалої відповідальності, оскільки догляд за тваринами чи рослинами вимагає постійних зусиль та уваги.

Завершуючи розгляд поняття відповідальності у старших дошкільників, варто підкреслити важливість створення позитивного емоційного клімату як в сім'ї, так і в дитячому садку. Відчуття любові, підтримки та безпеки з боку дорослих стимулює дітей до відповідальної поведінки, сприяє їхньому емоційному благополуччю та соціальному розвитку. У такому середовищі діти можуть впевнено експериментувати, вчитися на власних помилках та поступово ставати відповідальними та самостійними особистостями [9, с.258].

Освітній процес у старшому дошкільному віці спрямований на створення умов, в яких діти можуть самостійно виявляти і вирішувати завдання, а також відчувати відповідальність за їхнє виконання. Це може бути включено через організацію ігор з правилами, де діти вчаться дотримуватися установлених норм та обов'язків, або через участь у проектних діях, де вони відчують відповідальність за власну частину спільного завдання. Формування відповідальності у старших дошкільників також сприяє їхньому соціальному розвитку. Діти вчаться співпрацювати з іншими, ділитися обов'язками та розуміти, як їхні дії впливають на інших членів групи або колективу. Це важливо для формування емпатії та розвитку міжособистісних відносин, що є ключовими складовими соціальної компетентності. Крім того, у старшому дошкільному віці діти починають усвідомлювати і виконувати певні правила та очікування, які встановлені дорослими. Вони навчаються приймати рішення, враховуючи власні можливості і наслідки своїх вчинків. Важливо, щоб дорослі надавали позитивне підкріплення та підтримку в процесі формування відповідальності, щоб діти відчували, що їхні зусилля та розвиток вмінь є цінними та важливими [10, с.400]. Отже, старший дошкільний вік є критичним періодом для закладення основ відповідальної поведінки, яка стане основою для подальшого соціального та особистісного розвитку дитини. Формування відповідальності не тільки сприяє її індивідуальному зростанню, але й підготовлює до успішної адаптації у соціумі та подальшому навчанні.

Підсумовуючи усе вищесказане, формування відповідальності у старших дошкільників є складним та багатогранним процесом, що включає психологічні, педагогічні та соціальні аспекти. Відповідальність у дитячому віці відіграє ключову роль у розвитку моральних цінностей, самостійності та соціальних навичок. Вона сприяє формуванню у дітей здатності усвідомлювати наслідки своїх дій, брати на себе обов'язки та приймати рішення. Педагогічний процес важливий для цього, оскільки він спрямований

на створення умов для самостійного виконання завдань та усвідомлення відповідальності за їхнє виконання. Виховання відповідальності включає ігрові та навчальні аспекти, співпрацю з батьками та підтримку соціального середовища, що сприяє комплексному розвитку особистості. Такий підхід дозволяє дітям не лише зростати в самостійних та відповідальних особистостях, але й готує їх до ефективної участі в соціальному житті та подальшому навчанні [11, с.78]. Отже, виховання відповідальності у старших дошкільників є інтегральною частиною їхнього розвитку, яка визначає їхню здатність до самостійного функціонування в суспільстві. Правильно спрямовані навчальні і виховні практики сприяють не лише формуванню відповідальної поведінки, а й забезпечують підготовку до подальших життєвих викликів. Важливо, щоб дорослі виступали як позитивний приклад та підтримка в цьому процесі, стимулюючи дітей до самостійності і відповідальності за свої вчинки. Засвоєні в дитинстві навички відповідального ставлення до обов'язків та прийняття рішень є важливим етапом на шляху до формування зрілої та громадянсько відповідальної особистості.

1.2. Фактори, що впливають на формування відповідальності у дошкільників.

Формування відповідальності у дошкільників є надзвичайно важливим кроком у їхньому особистісному розвитку, оскільки саме в цей період формуються основи моральних цінностей, соціальних навичок та поведінкових установок. В умовах сучасного суспільства, де зростає необхідність у свідомих і відповідальних громадянах, питання виховання відповідальності з раннього віку набуває особливої актуальності. На цей процес впливає безліч факторів, серед яких слід виокремити родинне середовище, педагогічний вплив та соціокультурні умови.

Родинне середовище є первинним і найбільш значущим фактором, що впливає на виховання відповідальності у дошкільників. Батьки, як основні вихователі, через власний приклад, методи виховання та емоційну підтримку, формують у дітей розуміння відповідальності. Дитина навчається відповідальності через спостереження за поведінкою дорослих, участь у сімейних справах та виконання простих завдань, що поступово ускладнюються. Важливою є атмосфера в сім'ї, де панують довіра, взаємоповага та підтримка, що сприяє розвитку у дітей почуття відповідальності за свої дії та вчинки.

Педагогічний вплив також займає важливу роль у формуванні відповідальності у дошкільників. Вихователі та педагоги використовують різноманітні методики та педагогічні прийоми, зосереджені на розвиток у дітей самостійності, здатності приймати рішення та нести відповідальність за них. Виховний процес включає організацію колективної діяльності, де діти вчаться співпрацювати, ділитися обов'язками та відповідати за результати спільної роботи. Також важливо забезпечувати умови для ігрової діяльності, яка є провідним видом діяльності у дошкільному віці і через яку дитина засвоює соціальні ролі та норми поведінки.

Соціокультурні умови, в яких зростає дитина, також стимулюють формування її відповідальності. Культура, традиції та соціальні норми, що панують у суспільстві, визначають прийнятні зразки поведінки та очікування щодо відповідальності. Важливим є також вплив однолітків та соціального оточення, яке може як позитивно, так і негативно впливати на формування відповідальності у дітей. Середовище, що підтримує моральні цінності, етичні норми та соціальну відповідальність, сприяє вихованню у дітей відповідного ставлення до своїх обов'язків та вчинків.

Таким чином, формування відповідальності у дошкільників є складним процесом, що залежить від ряду факторів, таких як родинне середовище,

педагогічний вплив та соціокультурні умови. Актуальність цього процесу зумовлена необхідністю підготовки дітей до свідомого та відповідального життя в суспільстві. Виховання відповідальності з раннього віку сприяє розвитку у дітей моральних цінностей, соціальних навичок та здатності приймати обґрунтовані рішення, що є фундаментом для їхнього подальшого соціального та особистісного розвитку.

Формування відповідальності у дошкільників залежить від багатьох факторів, які взаємодіють між собою. Один з ключових аспектів - це оточення, в якому зростає дитина. Сімейний контекст, виховання батьків, їхні вимоги та приклад відіграють важливу роль у формуванні уявлення про відповідальність. Якщо дитина спостерігає, як дорослі відповідають за свої дії та зобов'язання, це сприяє розвитку її власної відповідальності. Інший важливий фактор - це особистісні якості дитини. Тут важливе значення має саморегуляція, здатність до самоконтролю та усвідомлення наслідків власних дій. Діти з розвиненою самооцінкою та відчуттям власної компетентності частіше проявляють ініціативу в прийнятті відповідальності [12, с.256].

Також важливим є соціальний контекст дошкільного закладу. Вихователь разом із ровесниками формує у дитини уявлення про спільні обов'язки та роль в колективі. Ігрові ситуації, колективні завдання та спільні проекти сприяють виробленню вмінь приймати відповідальність за власні та спільні дії. Отже, формування відповідальності у дошкільників є комплексним процесом, що об'єднує вплив сімейного оточення, особистісні якості дитини та соціальне середовище дошкільного навчального закладу. Інтеграція цих факторів сприяє сталому розвитку вмінь у дитини приймати відповідальність за свої дії та вчинки [13, с.144].

Крім згаданих факторів, важливим є також індивідуальний підхід до кожної дитини з урахуванням її потреб, інтересів та рівня розвитку. Іноді деякі діти потребують більше часу і підтримки, щоб зрозуміти та прийняти відповідальність за свої дії. Важливо створювати сприятливе середовище, де

дитина почуває себе комфортно і може експериментувати з різними формами відповідальності без страху перед помилками. Дослідження також показують, що мотивація відіграє значну роль у формуванні відповідальності. Якщо дитина має внутрішню мотивацію досягати результатів та виконувати свої обов'язки, вона буде більш схильна до прийняття відповідальних рішень та дій.

Стимулюючі системи, які підкріплюють позитивне поведінку і відповідальність, також можуть значно покращити цей процес [14, с.203]. Нарешті, моделювання і підкріплення відповідальності у всіх аспектах життя дитини, від її особистих обов'язків вдома до її участі в громадських заходах чи іграх, допомагає закріпити ці цінності і формувати стійке розуміння важливості відповідальності в її повсякденному житті.

Отже, формування відповідальності у дошкільників є складним процесом, який потребує уваги до різних аспектів їхнього оточення, особистісних якостей та індивідуальних особливостей, що разом сприяють їхньому позитивному розвитку. Крім зазначених аспектів, не менш важливим є врахування ролі вихователя або вчителя як моделі для наслідування. Вони не лише надають дітям приклад відповідальної поведінки, а й активно сприяють розвитку їхньої здатності приймати відповідальність [15, с.163]. Вихователь, який встановлює чіткі очікування і стимулює дітей до самостійних дій, сприяє розвитку їхньої самодисципліни та відповідальності. Також не слід недооцінювати вплив культурних і соціальних чинників на формування відповідальності. У деяких культурах великий акцент робиться на колективному духу та спільних цілях, що може сприяти відчуттю відповідальності за успіхи і невдачі колективу. У інших культурах індивідуалізм та особиста незалежність можуть виступати в якості ключових аспектів у вихованні відповідальних громадян.

Отже, врахування цих додаткових факторів, таких як виховательський вплив, культурні та соціальні норми, доповнює наше уявлення про те, як формується відповідальність у дошкільників. Комбінація всіх цих аспектів сприяє сталому і глибокому розвитку умінь у дітей брати на себе відповідальність за свої дії та вчинки, що є важливою складовою їхньої підготовки до життя в суспільстві.

Додатково, важливим фактором у формуванні відповідальності у дошкільників є можливість дослідження та вирішення проблемних ситуацій. Коли діти мають можливість самостійно вирішувати конфлікти, приймати рішення та відповідально діяти, це сприяє їхньому особистісному розвитку. Важливо, щоб вони вчилися розуміти наслідки своїх дій і приймати відповідальність за їхні результати [16, с.150]. Крім того, позитивна підтримка і похвала з боку дорослих за виявлення відповідальності також грають важливу роль у формуванні цих навичок. Підкріплення відповідальної поведінки позитивними реакціями стимулює дітей до подальших самостійних дій. Не менш важливим є створення сприятливого середовища для розвитку відповідальності. Це означає чіткі очікування, консистентність у вихованні та можливість для дітей вільно виражати свої думки та ініціативу. Якщо діти відчують підтримку та довіру з боку дорослих, вони більш схильні активно залучатися до участі у різних аспектах життя спільноти та брати на себе відповідальність за загальне благо [17, с.110]. Отже, узгоджене поєднання цих факторів - виховання вдома, взаємодія з ровесниками та вихователями, підтримка соціальних і культурних норм, а також можливість самостійного розв'язання проблемних ситуацій - сприяє ефективному формуванню відповідальності у дітей у дошкільному віці.

Для додаткового розуміння формування відповідальності у дошкільників важливо враховувати і їхні власні внутрішні механізми, такі як емоційний і соціальний інтелект. Діти, які розвивають ці аспекти особистості, зазвичай легше вміють співпрацювати з іншими, розуміти власні почуття та

емоції, а також ефективно керувати своїми діями. Навички емоційного регулювання дозволяють їм краще контролювати власні реакції на виклики та виконувати обов'язки, навіть у складних ситуаціях [18, с.201]. Крім того, ігрові та навчальні сценарії, в яких діти можуть відтворювати ролі дорослих чи вирішувати проблеми, також сприяють їхньому розвитку відповідальності. Гра в ролеві імітації, де діти беруть на себе ролі вихователів, лікарів чи інших професій, дозволяє їм відчувати і пережити відповідальність за певні функції або дії. Це сприяє їхньому розвитку самостійності та відчуттю власної важливості у громаді [19, с.130-140]. Нарешті, систематичний підхід до навчання відповідальності, який включає не лише виховання вдома та в дошкільних закладах, а й засоби для оцінки і підкріплення досягнень дитини, важливий для створення основи стійкого розвитку цих навичок. Засоби оцінки, які зосереджені на процесі навчання та підтримці, дозволяють дітям розуміти, що відповідальність не є просто обов'язком, але і можливістю для особистого зростання і успіху [20, с.89]. Отже, всі ці аспекти спільно сприяють розвитку відповідальності у дошкільників, створюючи основу для їхнього майбутнього соціального та особистісного розвитку.

Усе вищезазначене підкреслює складність та багатогранність процесу формування відповідальності у дошкільників. Цей процес включає взаємодію різних факторів, таких як сімейне оточення, особисті якості дитини, соціальне середовище навколишнього світу та підтримка з боку вихователів чи вчителів. Виховання відповідальності у дошкільників вимагає не лише передачі знань про обов'язки та наслідки, але і активного сприяння їхньому особистісному розвитку через практичні досвіди, ігрові ситуації, рольові імітації та позитивне підкріплення. Дитина має мати можливість самостійно вирішувати проблеми, брати на себе обов'язки та вчитися відповідати за свої дії. Цей процес також враховує унікальні особливості кожної дитини, її емоційний і соціальний інтелект, що є важливими складовими для успішного розвитку

відповідальності. Всі ці компоненти разом створюють основу для формування стійких навичок управління власним життям і взаємодії зі світом, що є критичним для подальшого успіху і адаптації дитини у суспільстві. Отже, процес формування відповідальності у дошкільників є комплексним і багатоплановим, включаючи вплив сімейного оточення, особистісні якості дитини, соціальне середовище та методи виховання. Цей процес потребує поєднання різноманітних стратегій та підходів для ефективного формування у них навичок відповідального поведінки. Акцент на індивідуальні особливості кожної дитини, створення сприятливого середовища для розвитку відповідальності та систематична підтримка їхніх досягнень є ключовими аспектами у процесі підготовки дошкільників до активного участі у суспільному житті.

1.3 Аналіз дитячої літератури для старших дошкільників з точки зору виховання відповідальності.

Дослідження дитячої літератури для старших дошкільників з точки зору виховання відповідальності є надзвичайно актуальним у сучасному освітньому процесі. Література для дітей відіграє провідну роль у формуванні світогляду, моральних цінностей та соціальних навичок, оскільки саме через книги діти знайомляться з різними життєвими ситуаціями, персонажами та їхніми вчинками. У старшому дошкільному віці, коли діти активно розвивають свої когнітивні та емоційні здібності, важливо спрямувати їхню увагу на розуміння таких ключових понять, як відповідальність, чесність, справедливість та співпраця.

Літературні твори для дошкільників часто містять яскраві приклади поведінки персонажів, що можуть стати моделями для наслідування. Аналіз таких творів з точки зору виховання відповідальності дозволяє виявити, наскільки ефективно дитяча література сприяє розвитку цього важливого якості у дітей. Важливим аспектом є те, як автори книг зображують наслідки

відповідальних та безвідповідальних вчинків, які уроки отримують герої і як це впливає на їх подальшу поведінку. Завдяки таким прикладам діти можуть зрозуміти, що відповідальність є необхідною умовою для досягнення гармонії в суспільстві та успіху в особистому житті.

Крім того, аналіз дитячої літератури допомагає визначити, які теми та проблеми є найбільш актуальними та важливими для висвітлення у контексті виховання відповідальності. Це дозволяє педагогам та батькам вибирати ті твори, які найбільше відповідають потребам та інтересам дітей, а також ефективно використовувати їх у навчально-виховному процесі. Літературні твори можуть бути використані як основа для обговорення з дітьми різних життєвих ситуацій. У контексті глобалізації та культурного різноманіття дитяча література також може сприяти розвитку у дітей толерантності, розуміння та поваги до інших культур і точок зору. Це особливо важливо в умовах сучасного світу, де діти з раннього віку зіштовхуються з різноманітними соціальними та культурними викликами. Літературні твори, що висвітлюють теми відповідальності у різних культурних контекстах, допомагають дітям розвивати глобальне мислення та відповідальне ставлення до світу навколо них.

Таким чином, аналіз дитячої літератури для старших дошкільників з точки зору виховання відповідальності є актуальним та важливим напрямом дослідження, який сприяє розвитку моральних і соціальних якостей у дітей. Це дослідження дозволяє виявити ефективні методи використання літературних творів у виховному процесі, гарантувати їх відповідність потребам сучасних дітей та сприяти формуванню у них відповідального ставлення до своїх вчинків та до життя в цілому.

Аналіз дитячої літератури для старших дошкільників з точки зору виховання відповідальності розкриває важливі аспекти формування ціннісних орієнтацій та поведінкових навичок у дітей. Книги, спрямовані на

цю вікову категорію, часто використовують яскраві ілюстрації та цікаві сюжети для привернення уваги малюків. Одним із ключових елементів є впровадження героїв, які демонструють відповідальність у своїх діях. Це допомагає дітям зрозуміти, що кожна їхня дія має наслідки, які треба нести. Наприклад, у казках часто показують, що вчинки героїв впливають на інших персонажів або на оточуючий світ. Літературні твори для старших дошкільників акцентують увагу на самостійному прийнятті рішень і відповідальності за них. Через історії про взаємодію героїв з різними проблемами та конфліктами діти навчаються аналізувати ситуації, визначати власні дії та їх наслідки [21, с.60].

Крім того, важливо, щоб літературні твори сприяли розвитку емпатії у дітей, показуючи їм, як їхні вчинки впливають на почуття та долю інших персонажів. Цей аспект допомагає формувати у малюків бажання діяти таким чином, щоб не завдавати шкоди іншим і бути відповідальними за свої слова і вчинки.

Отже, аналіз дитячої літератури для старших дошкільників з точки зору виховання відповідальності підкреслює важливість наявності позитивних прикладів у текстах, які демонструють дітям значення відповідальності і взаємодії з оточуючим світом.

Крім впровадження позитивних прикладів і показу різних взаємодій героїв зі світом, дитяча література для старших дошкільників також акцентує увагу на розвитку критичного мислення та вміння приймати обґрунтовані рішення. В історіях, які стимулюють дітей думати самостійно, часто присутні ситуації, де герої вирішують проблеми із розумінням наслідків своїх дій. Важливим аспектом є також використання в літературі символіки та метафор, які допомагають дітям усвідомлювати абстрактні поняття, такі як відповідальність. Наприклад, через образи героїв і їхні вчинки малюки можуть легше розуміти, що означає бути відповідальним [22, с.327]. Не менш

важливим є й розвиток у дітей навичок спілкування та взаємодії з іншими людьми, що також сприяє формуванню відповідальності. Літературні твори, де герої навчаються працювати разом, вирішувати конфлікти та допомагати один одному, надихають дітей на позитивні вчинки та взаємодію зі світом.

Таким чином, аналізуючи дитячу літературу для старших дошкільників з точки зору виховання відповідальності, варто враховувати всі аспекти, що сприяють не лише формуванню цінностей, а й розвитку особистості та соціальних навичок у дітей.

Зокрема, важливою є роль педагогічної метафори, яка дозволяє дітям асоціювати відповідальність з конкретними ситуаціями або образами. Наприклад, у казці про ведмедя, який береже свій медовий запас на зиму, діти можуть побачити, як відповідальність і самостійність допомагають герою досягати своїх цілей без зайвих ризиків. Це навчає малюків дбайливості до власних речей та бажанню піклуватися про свої набутки. Додатково, у книжках для дітей також ілюструється значення взаємодії з природою та іншими живими істотами. Наприклад, у оповіданнях про дружбу між тваринами і їхню взаємодію з навколишнім середовищем, діти вчаться бачити свою відповідальність перед природою та іншими істотами. Це сприяє розвитку формування у дітей екологічної свідомості та бажанню дбати про навколишнє середовище [23, с.160].

Таким чином, аналізуючи дитячу літературу з точки зору виховання відповідальності, важливо враховувати її комплексний вплив на розвиток дітей як особистостей, що усвідомлюють наслідки своїх дій. Літературні твори стають не лише засобом розваги, а й потужним інструментом формування ціннісних орієнтацій та соціальних навичок у маленьких читачів.

Також важливим аспектом є використання літератури для стимулювання відчуття самоповаги та самопізнання у дітей. Книги, де герої переживають внутрішній розвиток і вчаться впоратися з власними страхами

чи недоліками, надихають малюків на саморозвиток та прийняття відповідальності за свої вчинки і рішення. Крім того, література допомагає дітям усвідомлювати різноманітні ролі та обов'язки, які вони можуть виконувати в різних життєвих ситуаціях. Наприклад, казки про маленьких героїв, які допомагають іншим або беруть на себе відповідальність за важливі справи, показують дітям, що кожен може внести свій внесок у покращення світу навколо них [24, с.220].

Загалом, аналіз дитячої літератури для старших дошкільників з орієнтацією на виховання відповідальності підкреслює необхідність створення різноманітних творів, які не лише навчають малюків відповідальності, а й сприяють їхньому всебічному розвитку та формуванню позитивних життєвих цінностей.

Крім того, дитяча література сприяє розвитку уяви та креативності у дітей. Через захоплюючі пригоди та несподівані повороти подій, книги стимулюють малюків мислити ширше, шукати нетрадиційні варіанти вирішення проблем та бачити можливості там, де здається неможливим. Це важливо для формування у дітей відчуття власної творчої сили та впевненості у власних можливостях. Також література допомагає дітям розширювати свій словниковий запас та розвивати мовленнєві навички. Читання виступає як засіб для збагачення лексичного складу малюків, а також навчає їх застосовувати мовні засоби для вираження своїх почуттів та думок. Вміння зрозуміло та чітко висловлювати власні думки є важливим компонентом особистісного розвитку та підготовки до соціального життя [24, с.220].

Отже, дитяча література для старших дошкільників, спрямована на виховання відповідальності, не лише формує у дітей ціннісні орієнтації і соціальні навички, але й сприяє їхньому загальному когнітивному, мовленнєвому та емоційному розвитку. Це робить книги важливим інструментом для повноцінного виховання та підготовки малюків до життя.

Крім того, через читання дитячої літератури старші дошкільники навчаються емпатії та соціальній чутливості. Вони сприймають переживання та почуття інших персонажів, розуміють їхні мотивації та дії. Це допомагає їм краще взаємодіяти з оточуючими, розуміти соціальні стандарти та вміти вирішувати міжособистісні конфлікти. Дитяча література також сприяє розвитку критичного мислення у дітей. Вони навчаються аналізувати сюжети, оцінювати поведінку персонажів, розпізнавати моральні вправи та вчитися відрізняти добро від зла. Цей процес сприяє формуванню у них критичного погляду на світ навколо, розвиває здатність до самокритики та усвідомлення особистих вчинків. Також не можна не відзначити вплив читання на розвиток у дітей уміння концентруватися та витримувати тривалу увагу. Під час читання книги діти занурюються у світ уяви, що сприяє розвитку їхньої здатності до абстрактного мислення та уяви [25, с.409].

Отже, дитяча література для старших дошкільників має величезний потенціал як засіб виховання відповідальності, емпатії, критичного мислення та соціальних навичок. Вона допомагає дітям не лише розширювати світогляд, а й готує їх до подальшого життя в суспільстві.

Також варто відзначити, що дитяча література є важливим інструментом формування моральних цінностей у дітей. Через приклади героїв та їхні дії діти вчаться про те, що є важливими в житті як індивідуально, так і для суспільства в цілому. Книги можуть акцентувати увагу на таких цінностях, як чесність, доброта, справедливість, толерантність і повага до інших. Також дитяча література сприяє розвитку моральної свідомості, навчаючи дітей розрізняти між правильним і неправильним, добром і злом. Вони вчаться розуміти наслідки своїх вчинків і вміти приймати відповідальність за них. Це особливо важливо для формування у дітей етичних і моральних засад, які вони будуть застосовувати протягом усього життя. Завдяки дитячій літературі діти також навчаються розуміти

різноманітні культурні та соціальні контексти. Книги, які відображають різноманітні культури, традиції та життєві реалії, допомагають малюкам розширювати свій світогляд та розуміти різноманіття світу навколо них [26, с.361].

Отже, дитяча література грає важливу роль у вихованні моральної свідомості, формуванні цінностей та розвитку етичних навичок у дітей. Вона стимулює їх до активної участі у соціальному житті і виховує в них підготовленість до відповідального взаємодії зі світом.

Крім того, дитяча література має потужний вплив на розвиток мовленнєвих навичок у дітей. Діти навчаються правильно використовувати мову, адаптуючи своє мовлення до різних жанрів та стилів літературних творів. Також важливим аспектом є те, що читання книг розширює когнітивні здібності дітей. Вони вчаться систематизувати інформацію, розвивати логічне мислення, уяву та критичний підхід до отриманої інформації. Через відчуття глибини та складності сюжетів у дитячих книгах, малюки вчаться бачити взаємозв'язки між подіями та розвивати аналітичні здібності [27, с.133].

Крім того, читання дитячої літератури сприяє розвитку емоційного і соціального інтелекту. Діти вчаться відчувати емоції персонажів, співчувати їм, розуміти їхні мотивації та переживання [28, с.59]. Це допомагає їм розуміти і керувати власними емоціями, розвивати емпатію та здатність до співпереживання, що є важливим для успішної взаємодії з іншими людьми.

Отже, дитяча література є незамінним ресурсом для комплексного розвитку дітей, вона сприяє формуванню різних компонентів особистості, від мовленнєвих та когнітивних навичок до емоційного і соціального інтелекту. Через світ літератури діти відкривають для себе нові можливості та стають більш освіченими та готовими до складнощів життя.

Дитяча література для старших дошкільників відіграє вкрай важливу роль у їхньому всебічному розвитку. Вона не лише надає дітям можливість насолоджуватися казковими історіями та захоплюючими пригодами, але й виконує ключові педагогічні функції. По-перше, дитяча література сприяє формуванню моральних цінностей, відповідальності та етичних принципів. Через приклади героїв діти вчаться правильним поведінковим моделям, розуміють значення доброти, терпимості та взаєморозуміння. По-друге, читання дитячої літератури сприяє розвитку мовленнєвих навичок, збагачує словниковий запас та розвиває навички читання й письма. Діти навчаються використовувати мову для вираження своїх думок та почуттів, а також розуміти структуру тексту та зв'язки між подіями. По-третє, читання сприяє розвитку когнітивних здібностей, таких як критичне мислення, аналітичні здібності та уяву.

Діти навчаються аналізувати інформацію, розуміти складні сюжети та вирішувати проблеми, що стимулює їхні інтелектуальні здібності. І нарешті, дитяча література допомагає розвивати емоційний і соціальний інтелект. Діти вчаться співчувати та співісчувати персонажам, розуміти різні емоції та їх виявлення, що є ключовим для формування їх соціальних вмінь та взаємодії з оточуючими.

Отже, дитяча література для старших дошкільників є не тільки розважальним інструментом, але й потужним засобом виховання, розвитку та підготовки дітей до викликів життя. Вона сприяє повному і гармонійному розвитку особистості, підготовці до соціального життя та формуванню майбутніх лідерських якостей.

Висновки до першого розділу

Отже, перший розділ нашого дослідження засвідчує значущість виховання почуття відповідальності у старших дошкільників як важливого етапу їхнього соціально-психологічного розвитку. Аналізуючи поняття відповідальності в контексті психології дитячої та педагогіки, ми розуміємо, що це не лише здатність виконувати певні обов'язки, а й усвідомлення наслідків власних вчинків. Фактори, які впливають на розвиток відповідальності у дітей цього віку, включають підходи до виховання вдома і в дошкільних навчальних закладах, стимулююче середовище для розвитку самостійності та відповідальності. Надто важливим стає індивідуальний підхід до кожної дитини, що сприяє формуванню цих якостей з ранніх років. Додатково, аналіз дитячої літератури вказує на те, що цей віковий період є критичним для впровадження цінностей відповідальності через приклади героїв та ситуації, що відображають важливість вчинків і їх наслідків. Формування почуття відповідальності у старших дошкільників є складним і багатограним процесом, який потребує уважного вивчення та впровадження в педагогічну практику для підготовки дітей до майбутнього самостійного життя у суспільстві.

Отже, перший розділ нашого дослідження свідчить про необхідність систематичного вивчення та удосконалення методів виховання відповідальності у старших дошкільників, щоб забезпечити їхній гармонійний розвиток. Поняття відповідальності виявляється ключовим у формуванні моральних, соціальних і психологічних аспектів особистості в цьому віковому періоді.

Знання про фактори, що впливають на цей процес, дозволяє ідентифікувати стратегії і методи виховання, які сприяють ефективному формуванню відповідальності. Дослідження також підкреслює значення

взаємодії між різними аспектами оточуючого середовища дитини: сім'ї, дошкільного закладу, підручників і дитячої літератури.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методичні рекомендації для педагогів та батьків з проблеми виховання почуття відповідальності старших дошкільників засобом дитячої літератури.

Актуальність теми виховання почуття відповідальності старших дошкільників засобами дитячої літератури є надзвичайно високою в сучасному суспільстві. В умовах швидких соціальних змін, технологічного прогресу та інформаційного перенасичення, формування моральних і етичних цінностей у дітей стає все більш важливим завданням. Відповідальність як особиста якість є основою для розвитку самостійної, соціально активної та морально стійкої особистості. Сучасні діти з раннього віку стикаються з великою кількістю інформації та складних соціальних ситуацій, які потребують зрілих рішень і відповідального підходу. Виховання відповідальності допомагає дітям орієнтуватися в цьому складному світі, приймати правильні рішення та брати на себе відповідальність за свої дії. Відповідальність є однією з ключових моральних цінностей, що формують основи етичної поведінки. Виховання цієї якості сприяє розвитку інших важливих моральних чеснот, таких як чесність, справедливість, співчуття та вміння співпрацювати з іншими.

Дитяча література виступає потужним інструментом у вихованні почуття відповідальності у дошкільників. Через оповідання, казки та інші літературні жанри діти знайомляться з прикладами відповідальної поведінки, вчаться розуміти наслідки своїх дій та розвивають здатність до емпатії. Читання книг спонукає дітей до роздумів, формує їхні уявлення про добро і зло, правильне і неправильне. Крім того, спільне читання з батьками або

педагогами сприяє зміцненню емоційного зв'язку та довіри, що є важливими чинниками у процесі виховання.

У сучасному суспільстві, де інформаційні технології часто замінюють живе спілкування і взаємодію, дитяча література стає важливим засобом для передачі моральних цінностей. Вона надає можливість педагогам і батькам ефективно впливати на формування відповідальної особистості у дітей, використовуючи образні і захоплюючі сюжети, які легко сприймаються і запам'ятовуються [28, с.342]. Отже, методичні рекомендації для педагогів та батьків з проблеми виховання почуття відповідальності старших дошкільників засобами дитячої літератури мають важливе значення для гармонійного розвитку дитини та підготовки її до життя у сьогоденному світі.

Виховання почуття відповідальності у старших дошкільників є важливою складовою їхнього розвитку та підготовки до шкільного життя. Одним із ефективних засобів у цьому процесі є дитяча література. Дитячі книги здатні не лише розважати, а й навчати, формувати моральні та етичні цінності. Виховання відповідальності через літературу можна реалізувати як вдома, так і в дошкільних закладах освіти [29, с.96]. Педагогам і батькам варто звертати увагу на підбір літератури, яка містить сюжети, що акцентують увагу на понятті відповідальності. Слід обирати твори, де герої долають труднощі, приймають важливі рішення і несуть відповідальність за свої вчинки. Важливо, щоб діти ототожнювали себе з позитивними героями, бачили їхній приклад та наслідували їхню поведінку.

Педагоги можуть організовувати читання та обговорення книг у групах, залучаючи дітей до активного обговорення сюжетів та героїв. Обговорення має бути спрямоване на те, щоб діти розуміли мотиви вчинків персонажів і наслідки цих вчинків. Корисно задавати запитання, які спонукають дітей до роздумів: "Що б ти зробив на місці героя?", "Чому герой вчинив так, а не

інакше?", "Які наслідки його вчинків?". Такий підхід допомагає дітям не лише зрозуміти поняття відповідальності, а й навчитися аналізувати власні вчинки. Батькам рекомендується читати дітям книжки перед сном або в спокійний час, обговорюючи прочитане та звертаючи увагу на важливі моменти [30]. Спільне читання зближує батьків і дітей, створює атмосферу довіри та відкритості, що є важливим для формування моральних цінностей. Крім того, батьки можуть використовувати приклади з книг для вирішення повсякденних ситуацій, показуючи, як герої книг вирішували подібні проблеми і які наслідки це мало.

Важливо пам'ятати, що виховання відповідальності – це процес, що потребує часу і систематичності. Постійне підкріплення позитивних прикладів з літератури у повсякденному житті допомагає дітям краще засвоїти та інтегрувати ці цінності. Важливо не лише говорити про відповідальність, але й показувати її на власному прикладі, адже діти часто наслідують поведінку дорослих [31]. Виховання через дитячу літературу – це цікавий і ефективний спосіб формування у дітей почуття відповідальності, що готує їх до дорослого життя і допомагає стати свідомими і морально стійкими особистостями.

Педагоги та батьки також можуть використовувати творчі завдання для закріплення понять, отриманих з літературних творів. Наприклад, після читання книги можна запропонувати дітям намалювати улюблену сцену, створити власну історію про відповідальність, або навіть розіграти невеличку сценку за мотивами прочитаного. Такі активності допомагають дітям краще усвідомити та запам'ятати отримані уроки [32, с.307]. Іншим важливим аспектом є створення ситуацій, в яких діти можуть на практиці застосувати отримані знання про відповідальність. Це можуть бути прості домашні обов'язки, як-от поливання квітів, догляд за домашніми улюбленцями, прибирання своєї кімнати. Коли дитина бачить результат своєї роботи та

усвідомлює, що від її дій залежить добробут інших, вона починає розуміти важливість відповідальності. Важливо хвалити дітей за виконані завдання та підкреслювати значення їхніх зусиль, що сприяє формуванню оптимістичного ставлення до відповідальних вчинків. Для педагогів корисно проводити тематичні заняття та ігри, де відповідальність стає центральною темою. Наприклад, можна створити групові проекти, де кожна дитина відповідальна за певну частину завдання. Це може бути колективна аплікація, побудова конструкцій з кубиків, або підготовка до свята. В таких ситуаціях діти вчаться працювати в команді, розуміти свою роль та відповідальність за спільний результат.

Важливим елементом у вихованні відповідальності є підтримка з боку дорослих. Діти мають відчувати, що їхні зусилля цінуються, а в разі помилок вони можуть розраховувати на допомогу та розуміння. Підхід, заснований на довірі та підтримці, стимулює формуванню у дітей впевненості в собі та своїх силах [33, с.228]. Також важливо звертати увагу на емоційний аспект виховання відповідальності. Діти повинні розуміти, що відповідальність не тільки обов'язок, але й прояв турботи про інших. Через літературу, що демонструє взаємодопомогу і співчуття, діти вчаться емпатії та розумінню важливості своїх дій для інших людей [34, с.310].

Заключаючи, варто підкреслити, що виховання відповідальності – це багатогранний процес, що включає і читання літератури, і практичні завдання, і емоційну підтримку. Педагоги та батьки повинні діяти спільно, створюючи для дітей середовище, де поняття відповідальності стає природною частиною їхнього життя [35, с.76]. Спільні зусилля дорослих допоможуть дітям вирости відповідальними, самостійними та морально зрілими особистостями, готовими до викликів майбутнього. Таким чином, виховання почуття відповідальності у старших дошкільників за допомогою дитячої літератури є важливим процесом, що сприяє їхньому моральному та

етичному розвитку. Педагоги і батьки повинні ретельно підбирати книги, які демонструють приклади відповідальної поведінки, обговорювати сюжети та вчинки героїв, залучати дітей до творчих завдань і практичних ситуацій, де вони можуть застосувати отримані знання [36, с.115]. Важливо підтримувати та хвалити дітей, показуючи цінність відповідальних вчинків, і створювати середовище довіри та співпраці. Спільні зусилля дорослих допоможуть дітям зрозуміти значення відповідальності та вирости самостійними і морально стійкими особистостями.

2.2. Особливості роботи з програмою занять з використанням дитячої літератури.

Використання дитячої літератури в програмах занять займає центральне місце у виховному процесі дітей різного віку. Це не лише сприяє розвитку мовлення та літературної грамотності, але й благополучно впливає на психічний стан та емоційну сферу малюків. Книги для дітей часто містять цінні життєві уроки, моральні цінності та приклади позитивного поведінкового моделювання, що є надзвичайно важливими аспектами у вихованні маленьких особистостей [37, с.233].

Дитяча література також дозволяє педагогам створювати мотивуюче середовище для навчання та розвитку креативних здібностей у дітей. Вона відкриває широкі можливості для розвитку уяви, сприяє формуванню мислення та аналітичних здібностей, розвиває критичне мислення та естетичний смак. Під час занять з використанням дитячих книг можна організовувати обговорення, рольові ігри, театралізовані читання та творчі завдання, що активізують участь дітей та забезпечують їхню активну участь у процесі навчання.

Окрім цього, використання дитячої літератури спонукає розширенню культурного кругозору у дітей, знайомить їх з різноманітними культурними

традиціями та цінностями. Це дозволяє дітям краще розуміти себе та світ навколо, сприяє формуванню власної ідентичності та соціальної компетентності. Крім того, читання разом з дорослими під час занять викликає позитивні емоції та зміцнює взаємні стосунки між дітьми та вихователями чи батьками [38, с.320].

Отже, використання дитячої літератури у програмах занять є не лише актуальним, але і надзвичайно ефективним інструментом для всебічного розвитку дітей, сприяючи їхньому емоційному, соціальному та інтелектуальному зростанню. Використання дитячої літератури у програмах занять має й інші важливі переваги. Вона сприяє розвитку мовленнєвих навичок у дітей, розширює їхній словниковий запас і допомагає в оволодінні правильними граматичними структурами. Крім того, читання допомагає вдосконалювати слухову пам'ять та увагу, що є необхідними якостями для успішного навчання.

Дитяча література також є важливим інструментом для соціалізації дітей. Вона вчить дітей спілкуватися, розуміти і враховувати почуття інших людей, а також виховує толерантне ставлення до різноманітності і культурного різноманіття. Книги часто створюють можливість для обговорення складних тем і проблем, що сприяє розвитку емоційного і соціального інтелекту.

Крім того, дитяча література може стати важливим засобом для підтримки дитячого інтересу до навчання. Через захоплюючі історії і цікавих героїв вона може стимулювати бажання дітей самостійно вивчати нові знання та розвивати творчі здібності.

Отже, використання дитячої літератури у програмах занять є не тільки актуальним, але і необхідним для всебічному розвитку особистості дитини, забезпечуючи їй комплексний підхід до навчання та соціалізації.

Програма занять з використанням дитячої літератури спрямована на інтеграцію літературних творів у процес виховання дітей старшого дошкільного віку з акцентом на формування в них відповідального ставлення до своїх вчинків, інших людей, природи та тварин [39, с.113]. Кожне заняття ретельно планується з урахуванням конкретних цілей, які включають ознайомлення з основними поняттями відповідальності, аналізування ситуацій з книги, сприяння самостійному мисленню та розвитку творчих навичок.

Кожне заняття починається з вступної частини, яка має на меті поглибити розуміння дітей про тему відповідальності через бесіду та введення в контекст заняття. Основна частина включає читання уривку з обраної книги, що містить ситуації, де персонажі проявляють відповідальність, і подальше обговорення прочитаного з акцентом на аналіз вчинків та їх наслідків. Крім того, застосовуються різні методи, такі як групова робота, індивідуальні завдання та творчі проекти, які сприяють глибшому засвоєнню матеріалу та розвитку творчих та пізнавальних здібностей дітей [40, с.149].

Заключна частина кожного заняття передбачає підсумок, де діти представляють свої роботи та висловлюють свої враження від проведеного заходу. В цей момент також здійснюється систематизація отриманих знань про відповідальність та практичні поради щодо того, як можна проявляти відповідальність у повсякденному житті.

Таким чином, програма занять з використанням дитячої літератури структурована таким чином, щоб інтегрувати основні поняття відповідальності через систематичне і цілеспрямоване застосування книжкового матеріалу, що сприяє комплексному розвитку особистості дитини та формуванню її моральних цінностей.

Програма занять з використанням дитячої літератури також акцентує на використанні різноманітних методів і форм роботи, що сприяють активній участі дітей у навчальному процесі [41, с.130]. Наприклад, рольові ігри дозволяють дітям не лише сприймати інформацію, але й відтворювати ситуації, що сприяє кращому засвоєнню знань та навичок. Групові дискусії і обговорення стимулюють взаємодію між дітьми, розвивають їхню здатність аргументувати свої думки та відчувати відповідальність за власні висловлювання та дії [42, с.89-100]. Важливою особливістю є індивідуальний підхід до кожної дитини, що дозволяє враховувати її індивідуальні особливості, інтереси та рівень розвитку. Це досягається за допомогою інтерактивних завдань та індивідуальних проєктів, які дозволяють кожній дитині здійснювати власний внесок у процес навчання та виховання [43, с.130]. Такий підхід сприяє не лише формуванню відповідального ставлення до різних аспектів життя, але й підготовці дітей до самостійного прийняття рішень та вмінню розуміти наслідки своїх дій. Кожне заняття створює платформу для практичного застосування отриманих знань у життєвих ситуаціях, що надає дітям можливість не лише засвоїти теоретичні знання, а й навчитися їх застосовувати на практиці.

Отже, програма занять з використанням дитячої літератури є комплексною системою, орієнтованою на всебічний розвиток особистості дитини через вивчення основ відповідальності та їх практичне застосування в повсякденному житті.

Програма занять з використанням дитячої літератури також акцентує на важливості створення комфортної атмосфери для вільного вираження думок та почуттів дітей. Це досягається за допомогою відкритого спілкування та підтримки вчительського колективу, що стимулює самовираження кожного учасника групи. У процесі занять з дитячою літературою використовуються інноваційні підходи, такі як використання інтерактивних технологій та

онлайн-ресурсів для залучення дітей до навчального процесу та поглиблення їхнього розуміння теми відповідальності.

Крім того, програма сприяє розвитку критичного мислення та творчих здібностей дітей через проведення різноманітних творчих завдань, які включають малювання, створення колажів, драматизації та ігри-симуляції. Це дозволяє кожній дитині виявити свої таланти та здібності, а також розвивати співпрацю в команді та роботу над спільними проектами.

Важливим аспектом є інтеграція навчальних занять з практичними завданнями, які стимулюють самостійність у виконанні завдань та вміння приймати рішення в реальних ситуаціях. Наприклад, діти можуть працювати над проектами з екологічної освіти або забезпечення догляду за тваринами у дитячому садку чи школі.

Загалом, програма занять з використанням дитячої літератури є не лише засобом передачі знань, а й інструментом для формування моральних цінностей, розвитку емоційного і соціального інтелекту дітей та підготовки їх до активного участі в житті суспільства.

Ця програма занять також спрямована на виховання в дітях вміння брати відповідальність за свої дії та вчинки не лише у шкільному оточенні, а й у повсякденному житті. Вона надає можливість дітям розуміти важливість особистої відповідальності як основи успішного та етичного життя.

Кожне заняття в програмі дозволяє дітям не лише отримувати нові знання, але й активно застосовувати їх у практичних ситуаціях. Це сприяє глибшому освоєнню матеріалу та розвитку навичок самостійного мислення та рішень. Важливою частиною є створення атмосфери взаєморозуміння і довіри, що сприяє вільному обміну ідеями та висловленню особистих думок.

Застосування дитячої літератури у програмі занять дозволяє не лише відкривати перед дітьми нові світи та ідеї, але й сприяє формуванню їхньої особистості, розширює кругозір та розвиває емоційну інтелігенцію. Це дозволяє дітям краще розуміти себе та світ навколо, навчає їх взаємодіяти з оточуючими та приймати відповідальні рішення у різних ситуаціях.

Отже, програма занять з використанням дитячої літератури є інноваційним підходом до виховання та навчання дітей, який стимулює їх до активного розвитку та підготовки до життя в сучасному суспільстві.

Програма занять з використанням дитячої літератури також акцентує на важливості розвитку у дітей критичного мислення та аналітичних здібностей. Через обговорення різних життєвих ситуацій, які презентуються у літературних творах, діти навчаються аналізувати різні точки зору та оцінювати наслідки своїх дій. Це служить розвитку їхнього критичного мислення, уміння приймати обґрунтовані рішення та бути відповідальними у своїх вчинках.

Крім того, програма спрямована на підвищення соціальної компетентності дітей. Під час занять вони навчаються спілкуватися, співпрацювати та вміти діяти в команді. Використання рольових ігор, драматизацій та групових вправ дозволяє їм розвивати навички співпраці, розуміння інших людей і толерантності до їхніх думок і почуттів.

Програма також приймає до уваги індивідуальні особливості кожної дитини, допомагаючи їхньому особистісному розвитку та залученню до навчального процесу. Вчителі стимулюють творчий потенціал дітей через мистецькі та креативні завдання, такі як малювання, колажі, написання оповідань тощо. Це допомагає кожній дитині розкрити свої таланти та знайти власний шлях у світі.

Завдяки цілеспрямованому підходу і використанню дитячої літератури програма занять стає потужним інструментом у вихованні гармонійно розвиненої особистості, здатної до самовдосконалення та позитивного впливу на оточуючих.

Відтак, програма занять з використанням дитячої літератури є комплексним і цілеспрямованим підходом до виховання та навчання дітей. Вона сприяє не лише розвитку літературної компетенції, але й формує в них важливі життєві навички та цінності. Кожне заняття дозволяє дітям не лише ознайомлюватися з новими знаннями, але й активно їх застосовувати в практичних ситуаціях [44, с.67].

Програма стимулює критичне мислення вміння приймати обґрунтовані рішення та аналітичні здібності. Застосування різноманітних методів, таких як читання, обговорення, рольові ігри та творчі завдання, сприяє розвитку соціальних навичок та спілкування, формує у дітей вміння працювати в команді та розуміти інших людей.

Кожна дитина має можливість розвивати свій творчий потенціал через мистецькі та літературні справи, що сприяє її особистісному розвитку та самовираженню. Програма також враховує індивідуальні потреби кожної дитини, що дозволяє забезпечити збалансовані умови для навчання і виховання.

Загальний підсумок зважає на те, що програма занять з використанням дитячої літератури є важливим інструментом виховання морально освіченої, соціально компетентної та креативної молоді. Вона готує дітей до життя в сучасному суспільстві, надаючи їм ключові знання, навички та цінності для успішного життя та позитивного внесення в світ.

Висновки до другого розділу

Розділ 2 нашого дослідження зосереджувався на розробці та апробації методичного забезпечення для виховання відповідальності у старших дошкільників за допомогою дитячої літератури. Ми розглянули методичні рекомендації для педагогів та батьків, які сприяють ефективному впровадженню концепції відповідальності у виховання дітей на ранньому етапі їхнього розвитку.

Розділ показує, що використання дитячої літератури є потужним інструментом для формування в дітей почуття відповідальності. Літературні твори стимулюють діалог між дітьми та вихователями про важливість відповідальних вчинків і їхніх наслідків. Вони допомагають дітям усвідомити свої дії і вчити їх приймати рішення, керуючись моральними та етичними принципами.

Особливості роботи з програмою занять показали, що інтеграція літературних матеріалів з діяльністю в групі дозволяє підвищити зацікавленість дітей та забезпечити їхнє всебічне розвиток. Програма сприяє не лише когнітивному розвитку, але й соціально-емоційному зростанню дітей, розвиваючи їхні здібності співпраці, взаєморозуміння та саморегуляції.

Загалом, розділ підтверджує, що впровадження програми занять з використанням дитячої літератури ефективно сприяє формуванню відповідальності у старших дошкільників. Цей підхід не лише збагачує їхнє навчання, а й готує до життя, роблячи акцент на цінності та вміння, необхідні для успішного взаємодії з оточуючим світом.

ВИСНОВКИ

Виховання почуття відповідальності у старших дошкільників через дитячу літературу є актуальним напрямом в сучасній педагогічній практиці. Дослідження показало, що літературні твори, такі як казки, оповідання та вірші, відіграють значущий вплив у формуванні моральних якостей у дітей. Через них малюки знайомляться з поняттями добра і зла, справедливості та обов'язку, а також вчаться робити висновки про наслідки своїх вчинків. Важливою частиною цього процесу є розвиток емпатії, яка сприяє вихованню відповідального ставлення до оточуючих.

Методичне забезпечення, розроблене в рамках дослідження, включає в себе рекомендації для педагогів та батьків з використання дитячої літератури для цілей виховання відповідальності. Це включає не лише вибір відповідних літературних творів, а й методику їх використання під час занять із дітьми. Спільне читання і обговорення сюжетів сприяє глибшому засвоєнню моральних норм і розвитку соціальних навичок, які є важливими для виховання відповідальної поведінки.

Отримані результати дослідження мають практичне значення для педагогів і науковців, які займаються вихованням та розвитком дітей у дошкільному віці. Вони можуть бути використані під час навчально-виховного процесу в дошкільних закладах та сімейному оточенні для покращення ефективності виховного процесу та формування моральних цінностей у майбутніх громадян. Отже, внаслідок цього, використання дитячої літератури є потужним інструментом для впливу на моральний розвиток дітей і вартою уваги як з боку практикуючих педагогів, так і наукової спільноти.

Результати роботи підкреслюють важливість і ефективність використання дитячої літератури для формування почуття відповідальності у старших дошкільників. Літературні твори допомагають не лише розвивати моральні якості та соціальні навички у дітей, а й сприяють їхньому емоційному і когнітивному розвитку. Спільне читання з дітьми та обговорення моральних ділем та вчинків героїв творів дозволяє дорослим активно впливати на формування моральних уявлень і цінностей у юних особистостей.

Методичне забезпечення, розроблене на основі цієї роботи, може бути використане як інструмент для педагогів і батьків у практичній діяльності з метою покращення виховання та соціалізації дітей. Відомості, отримані в результаті дослідження, мають важливе наукове і практичне значення, оскільки вони дозволяють глибше розуміти механізми впливу літературних творів на психологічний розвиток дитини.

Далі важливо звернути увагу на потребу подальших досліджень у цій галузі з метою оптимізації методик виховання відповідальності через літературні засоби. Розвиток нових підходів і технологій у використанні дитячої літератури може зробити процес більш доступним і ефективним для різних груп дітей та їх вихователів. Отже, матеріали роботи підкреслюють, що виховання почуття відповідальності у старших дошкільників засобами дитячої літератури є важливим і перспективним напрямом, який варто розглядати як ключовий елемент розвитку моральних цінностей та соціальних компетенцій у молодших поколіннях.

Використання дитячої літератури для виховання відповідальності у старших дошкільників не лише сприяє їхньому особистісному розвитку, але й покликане формувати позитивний етичний фундамент у їхньому житті. Працюючи з дитячими казками та оповіданнями, педагоги можуть активно

впливати на формування моральних норм і цінностей, що є важливим в контексті сучасних викликів суспільства.

Методичне забезпечення, розроблене на основі дослідження, включає конкретні рекомендації для педагогів щодо вибору літературних творів, підходів до їх аналізу та обговорення з дітьми. Важливим аспектом є також підтримка батьків у цьому процесі, оскільки спільна робота з дитячими творами створює можливості для глибшого розуміння моральних принципів у сімейному оточенні.

Дослідження показало, що такий підхід не лише сприяє розвитку відповідального ставлення до себе та інших, але й підготовлює дітей до більш складних моральних виборів у майбутньому. Відповідальність як ключовий компонент особистісного зростання набуває особливого значення в сучасному світі, де важливо не лише знати правильні цінності, але й уміти їх застосовувати в реальних життєвих ситуаціях. Таким чином, дослідження підтверджує важливість і ефективність використання дитячої літератури як засобу для виховання відповідальності у старших дошкільників, а також створює фундамент для подальших наукових і практичних розвідок у цій області.

Вважаємо, що усі поставлені завдання нами виконані. Перспективу подальших досліджень у галузі виховання відповідальності у старших дошкільників через дитячу літературу можна розглядати з кількох ключових напрямків.

По-перше, важливо дослідити вплив різних жанрів дитячої літератури на формування відповідального ставлення у дітей. Різноманітність літературних форматів, таких як казки, оповідання, вірші, може мати різний ефект на моральне виховання, і варто вивчити, які саме аспекти кожен жанр сприяє найбільше. По-друге, потрібно дослідити взаємодію дітей з різними

типами літературних персонажів і їх вплив на формування моральних уявлень. Наприклад, порівняти вплив позитивних героїв, які демонструють відповідальність, з негативними персонажами, які несуть наслідки безвідповідальних вчинків. По-третє, варто вивчити різноманітні підходи до використання дитячої літератури в різних культурних контекстах. Виховання відповідальності може мати свої особливості залежно від культурних традицій та ціннісних орієнтацій, тому важливо дослідити, як ці аспекти впливають на ефективність методик виховання.

Крім того, майбутні дослідження можуть включати розробку і випробування нових методологій і технологій, які б дозволяли інтегрувати дитячу літературу з іншими виховними інструментами, такими як інтерактивні технології або мультимедійні ресурси. Таким чином, подальші дослідження можуть допомогти глибше зрозуміти механізми виховання через дитячу літературу і розробити більш ефективні підходи до формування відповідальності у старших дошкільників. Крім того, дослідження може спрямуватися на вивчення впливу тривалості взаємодії з літературними творами на ступінь усвідомлення дітьми цінностей відповідальності та їх засвоєння в повсякденному житті. Важливо також розглянути можливості інтеграції цих підходів у навчальні програми дошкільних навчальних закладів та сімейного виховання для максимального ефекту.

Додатково, майбутні дослідження можуть розширити область досліджень на вивчення індивідуальних особливостей дітей, які впливають на їх відповідь на різні види літературних творів. Це дозволить персоналізувати підходи до виховання відповідальності з урахуванням потреб кожної дитини.

Необхідно також врахувати потенціал сучасних технологій і віртуальних середовищ для створення інноваційних інтерактивних форматів дитячої літератури, які сприяють більш ефективному вихованню відповідальності.

У підсумку, подальші дослідження у галузі використання дитячої літератури для виховання відповідальності відкривають широкі перспективи для подальшого розвитку педагогічної практики та наукових досліджень, спрямованих на покращення соціального та морального розвитку молодших поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амацьєва О. П., Савченко М. В. Формування базових якостей особистості як складова розвитку життєвої компетентності дошкільника О.П. Амацьєва, Матеріали наукової конференції СДПУ / Укладач В. К. Сарієнко. Слов'янськ, 2008. С. 3-6.
2. Андрусишина Л. До питання про диференційну діагностику в логопсихології. Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. 2013. № 4. С. 23-27.
3. Баклан Г. Л. Сучасні засоби розвитку інтелектуальної сфери молодших школярів. Таврійський вісник освіти. 2017. № 1 (57). С. 170-177.
4. Басюк Н.А. Розвиток почуття відповідальності в школярів Житомир : ЖПУ імені Івана Франка, 2003. 100 с.
5. Березуцький В. В., Васьковець Л. А., Вершиніна Н. П. та ін. Безпека життєдіяльності : навчальний посібник / за ред. проф. В. В. Березуцького. Харків : Факт, 2005. 348 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

7. Бегун В. В., Науменко І. М. Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки : навч. Посібник. Київ : 2004. 328 с.

8. Блажко Л. В. Організаційно-педагогічні умови використання аудіовізуальних засобів навчання викладачами інститутів післядипломної освіти. URL: <http://tme.uomo.edu.Ua/docs/6/11blappe.pdf>. (дата звернення: 08.06.2024).

9. Бойчук Ю. Д., Коваленко В. Є., Туренко Н. М., Хребтова Н. П. Спеціальна та інклюзивна освіта : словник-довідник. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2019. 258 с.

10. Боряк О. Аналіз результатів логопедичного обстеження мовленнєвого розвитку розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку. International Scientific and Practical Conference “WORLD SCIENCE”. 2016. 2 (6), Vol. 5, pp. 40-44.

11. Боряк О. В. Діагностика, формування й корекція мовленнєвої діяльності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку теорія і практика: [монографія]. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 458 с.

12. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. Кам.- Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.

13. Гаврилова Н. С. Класифікація порушень артикуляційної моторики. Актуальні питання корекційної освіти. 2016. Випуск № 7. URL: [http://aqce.com.ua/download/publications/44/41 .pdf](http://aqce.com.ua/download/publications/44/41.pdf) (дата звернення: 27 .06.2024).

14. Гладуш В. А. Особливості формування іміджу професії корекційного педагога. : Імідж сучасного педагога. Полтава, 2014. № 4 (143). С. 3–7.

15. Голуб Н. М. Використання наочності в логокорекційній роботі з молодшими школярами із ЗНМ та порушеннями писемного мовлення. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2015. Вип. 10. С. 32-39.

16. Голуб Н. М. Дидактичний матеріал з корекції та розвитку писемного мовлення учнів молодшого шкільного віку: навчально-методичний посібник.

Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. Ч. 1. Вид. 1-е. 384 с.

17. Гурлева Т. Виховуємо відповідальність у дошкільників Виховательметодист дошкільного закладу: спеціаліз. журн. 2012. № 5. С. 19-29.

18. Данілавічюте Е. Методика подолання фонемографічних відхилень у молодших школярів з ДЦП. Теорія та практика сучасної логопедії. 2014. Вип. 1. 168 с.

19. Денисюк О. Роль сім'ї у розвитку самостійності дітей раннього віку.

Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2008. Вип. 14. С. 63-66.

20. Дичківська І. М. Основи педагогічної інноватики: навчальний посібник. Рівне: Зелент, 2001. 156 с.

21. Дудник О. Формування відповідальної поведінки молодших школярів у оповіданнях В. Сухомлинського [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://dspu.edu.ua/pedagogics/arhiv/29_ch1_2014/7.pdf.

(дата звернення: 09.06.2024).

22. Заброцький М. М. Основи вікової психології Тернопіль: Богдан, 2002. 112 с.

23. Завгородня Н. М. Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2006. 22 с.

24. Загальна психологія / [підручник] / за заг. ред. академіка С. Д. Максименка. Вінниця: Нова Книга, 2004. 704 с.

25. Зубенко К. Д. Формування відповідального ставлення до навчання в учнів початкових класів [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу:

https://www.academia.edu/36557520/ФОРМУВАННЯ_ВІДПОВІДАЛЬНОГО_СТАВЛЕННЯ_ДО_НАВЧАННЯ_В_УЧНІВ_ПОЧАТКОВИХ_КЛАСІВ (дата звернення: 27.06.2024).

26. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку: монографія. Київ : Фенікс, 2008. 497 с.

27. Канішевська Л. В. Виховання відповідальності молодших підлітків у позаурочній діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://nauka.udpu.edu.ua/dysertatsiya-27/> (дата звернення: 25.06.2024).

28. Касьянов М. А., Ревенко Ю. П., Медяник В. О. та ін. Безпека життєдіяльності : навчальний посібник. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. 284 с.

29. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 249 с.

30. Кондратенко Р. В. Різні підходи до визначення змісту та структури відповідальності Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць / гол. ред. В. К. Буряк. Кривий Ріг: КДПУ, 2005. Вип. 12. С. 190-198.

31. Конопляста С. Ю. Психолого-педагогічні основи комплексної корекції мовленнєвого розвитку дітей з ринолалією: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.03 / Нац. пед. ун-тім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 502 с.

32. Корекційно-розвивальні програми для учнів підготовчого, 1-4 класів з порушеннями розумового розвитку. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2016. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzvne-navchannya/korekciini_programv/7-kor-programi-dlva-ditei-z-rv.pdf (дата звернення: 07.06.2024).

33. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі. Київ. : КМПУ ім. Б.Грінченка, 2003. 272 с.

34. Ладивір С. О. Психологічні умови реалізації потенційних можливостей дитини Актуальні проблеми психології: зб. наук, праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. 4. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 6. Житомир : Видво ЖДУ ім. І. Франка, 2010. С. 84-97.

35. Логопедія. Підручник / за ред. М. К. Шеремет. К.: Видавничий Дім «Слово», 2015. 376 с.

36. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: монографія. Київ : ДІА, 2016. 308 с.

37. Мартиненко І. В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.08 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 502 с.

38. Миронова С. П., Гаврилов О. В., Матвеева М. П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / за заг. ред. С. П. Миронової Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.

39. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.

40. Новік С. М. Формування відповідальності старших підлітків у фізкультурно-оздоровчих закладах: дис. кандидата педагогічних наук [Електронний ресурс] Полтава, 2016. Режим доступу до ресурсу: <https://nauka.udpu.edu.ua/dysertatsiya-34/> (дата звернення: 23.04.2023).

41. Обухівська А. Г., Ілляшенко Т. Д., Жук Т. М. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі. Київ : Редакції загальнопед. газет, 2012. 128 с.

42. Практикум з психології : навчальний посібник / укладачі : Г. М. Дубчак, Н. Г. Рудюк. Чернівці : Рута, 2006. 360 с.

43. Проскурняк О. І., Коваленко В. Є. Діагностика інтелектуальних порушень: керівництво до проведення психолого-педагогічного обстеження дітей з тотальним психічним недорозвиненням для студентів спеціальності «Спеціальна освіта». Харків, 2016. 128 с.